

Ordinær møter ekstraordinær: Voldsutsattes forståelser, mestringsstrategier og frigjøring fra voldelige partnere

Ordinary meets extraordinary: Victims' understandings, coping strategies and liberation from abusive partners

Hannah Helseth

Forsker II, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress

Hannah.helseth@nkvts.no

Margunn Bjørnholt

Professor, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Margunn.Bjornholt@nkvts.no

Sammendrag

Denne artikkelen er et bidrag til å forstå vold i parforhold og voldsutsattes reaksjoner og strategier. Gjennom tankefiguren «ordinær møter ekstraordinær» og sosiologiske begreper om kjønnrelasjonarbeid kombinerer artikkelen forståelser som vektlegger individuell psykopatologi og marginalisering og en feministisk forståelse som vektlegger kjønn og makt. Disse settes ofte opp mot hverandre, og artikkelen er et bidrag til å bygge bro mellom dem. Artikkelen bygger på en analyse av 23 kvalitative intervjuer (av totalt 37) med voldsutsatte der en «ordinær» voldsutsatt uten særlige problemer beskriver en «ekstraordinær» voldsutøver, der det kan være psykopatologi, rus eller annen form for marginalisering. De sosiologiske begrepene emosjonelt arbeid og kjønnede relasjonsdynamikker anvendes til å analysere prosessen mot å forstå, begrepsfeste og tilpasse seg voldsutøveren. Hva slags emosjonelt arbeid gjør de voldsutsatte for å forstå og håndtere en voldelig partner med antatte eller påviste psykiske lidelser eller rusproblemer? På hvilke måter bidrar eller hindrer det emosjonelle arbeidet frigjøring fra den voldelige partneren? Artikkelen viser at det å leve med eller tilpasse seg en voldsutøver som ses som syk eller marginalisert, utgjør en betydelig ekstrabelasting for den voldsutsatte. Samtidig kan prosessen mot å forstå voldsutøveren og plassere volden og problemene i forholdet hos ham være en nøkkel til frigjøring.

Nøkkelord

Emosjonelt arbeid, partnervold, psykopatologi, vold i parforhold, voldsutsatt/-utøver

Abstract

This article contributes to understanding violence in relationships and the reactions and strategies of victims. Through the thought model “ordinary meets extraordinary” and sociological concepts of gender and relationship work, the article combines understandings that emphasize individual psychopathology and marginalization, and a feminist understanding that emphasizes gender and power. These are often set against each other, and the article is a contribution to building a bridge between them. The article is based on an analysis of 23 qualitative interviews (out of a total of 37) with victims of violence, where an “ordinary” victim without significant problems describes an “extraordinary” perpetrator, who may have psychopathology, addiction or other forms of marginalization. The sociological concepts of emotional work and gendered relationship dynamics are used to analyze the process of understanding, defining and adapting to the perpetrator. What kind of emotional work do the victims do to understand and handle a violent partner with assumed or diagnosed mental illnesses or addiction problems? In what ways does

the emotional work contribute to or hinder liberation from the violent partner? The article shows that living with and adapting to a perpetrator who is seen as sick or marginalized creates a significant extra burden for the victim. At the same time, the process of understanding the perpetrator and placing the violence and problems in the relationship with him can be a key to liberation.

Keywords

Emotional work, domestic violence, psycho-pathology, partner violence, victim/perpetrator

Innledning

Denne artikkelen er et bidrag til å forstå vold i parforhold og voldsutsattes reaksjoner og strategier. Gjennom analyser av intervjuer med voldsutsatte som beskriver sin ekspartner som en person som sliter psykisk, i lys av teorier om emosjonelt arbeid og kjønnede relasjonsdynamikker, søker vi i artikkelen å bygge bro mellom to forståelser av vold som har blitt forstått som motsetninger. Psykopatologiske forklaringsmodeller vektlegger individuelle trekk ved voldsutøvere – og voldsutsatte – og volden blir i hovedsak forklart ved diagnoser eller rus. Forklaringer som vektlegger kjønn og makt, er derimot opptatt av de strukturelle, sosiale og kulturelle betingelsene for at noen utøver vold, og hvordan det oppleves å bli utsatt for vold.

Vårt utgangspunkt ut fra vår egen og annen forskning på voldsutsatte og voldsutøvere er at det kan være mye å hente på å holde de to forklaringsmodellene sammen. Ved hjelp av tankefiguren «ordinær møter ekstraordinær» og de sosiologiske begrepene emosjonelt arbeid og kjønnede relasjonsdynamikker undersøker vi betydningen av psykopatologiske og andre avviksforklaringer i voldsutsattes fortellinger om voldsutøveren *sammen med* kjønnede dynamikker i parforholdet. Dermed tar vi avvikstenkning og forestillinger om psykopatologi inn i vår mikrososiologiske analyse av hva som skjer i relasjonen. «Ordinær–ekstraordinær»-figuren er en tankemodell (Swedberg, 2014) som i tråd med Max Webers (1922) idealtyper er en forenkling av virkeligheten som gjør det mulig å fange særtrekk ved et fenomen.

For å analysere hva som skjer i slike parforhold og prosessen mot å forstå partneren og de voldsutsattes strategier for å håndtere og løsrive seg fra partneren, anvender vi Arlie Hochschilds begreper «emosjonelt arbeid» (1983) og «det tredje skiftet» (1997) samt nyere forskning på partnervold som anvender eller er inspirert av Hochschild. Vi finner Hochschilds teori og begrepsapparat nyttig for å undersøke dynamikken mellom voldsutøvere og voldsutsatte, satt på spissen gjennom tankefiguren «ordinær møter ekstraordinær». I artikkelen undersøker vi følgende problemstilling: Hva slags emosjonelt arbeid gjør de voldsutsatte for å håndtere en voldelig partner med antatte eller påviste rusproblemer og/eller psykiske lidelser? På hvilke måter bidrar eller hindrer det emosjonelle arbeidet frigjøring fra den voldelige partneren?

Konkurrerende forståelser av vold i nære relasjoner

At psykopatologiske forklaringsmodeller og forklaringer som vektlegger kjønn og makt, har blitt stående som motsetninger, må i stor grad forstås i lys av historien. Den tidligste voldsforskningen på 1960-tallet fokuserte på voldsutøvere ut fra teorier om avvik og psykopatologi (Gelles, 1980), og både utøvere (Schultz, 1960) og ofre (Snell et al., 1964) for vold ble beskrevet ut fra en avviksforståelse. Denne innrammingen medvirket til at vold i familien ble forstått som et marginalt problem som gjaldt et fåtall særlig utsatte familier og individer, og både utøvere og ofre ble forstått som psykisk syke og marginaliserte.

En av kvinnebevegelsens store bragder er at den endret synet på vold fra å være et privat og marginalt problem til å bli forstått som et samfunnsproblem (Htun & Weldon, 2012; Halsaa, 2013; Danielsen, 2014, Skjørten et al., 2019). Parolen «det personlige er politisk» gjorde kvinners erfaringer politisk relevante og førte til nye forståelser av den heteroseksuelle kjærligheten, seksuelle relasjoner mellom kvinner og menn samt vold og overgrep. Sentralt i snuoperasjonen sto kritikk av tidligere forståelser av vold som ikke samsvarte med kvinners erfaringer og teoretiseringen av vold som et uttrykk for og som konstituerende for generelle mønstre av mannlig dominans og kvinnelig underordning (Dobash & Dobash, 1979). Begrepet kvinnemishandling erstattet tidligere tiders «husbråk», det ble etablert krisesentre, og etter hvert også behandlingstilbud for voldsutøvere, og det ble rettet krav om at samfunnet måtte ta ansvar for menns vold mot kvinner (Skjørten et al., 2019). Samtidig endret synet på voldsutøverne seg. De som før hadde blitt forstått som marginaliserte, psykisk syke avvikere, ble nå forstått som utøvere av mannlig makt i parforholdet og sentrale brikker i en patriarkalsk samfunnsorden. En konsekvens er at voldsutøverens individuelle problemer ble avvist som unnskyldninger og bortforklaringer og sett som uforenelige med forklaringer som vektla makt og mannlig dominans. Denne kjønnede forståelsen av vold er langt på vei erstattet av en kjønnsnøytral begrepsbruk og forståelse av vold (Skjørten et al., 2019), og kjønnsperspektivet har blitt nedtonet. Forfatterne er blant dem som argumenterer for at vi fortsatt trenger et kjønnsperspektiv (Bjørnholt & Hjemdal, 2018; Bjørnholt, 2019, 2020; Bjørnholt & Helseth, 2019a, 2019b).

Parallelt med endringene i synet på vold og voldsutøvere har det skjedd endringer i synet på psykisk sykdom og psykiske problemer. Psykiske problemer ses i større grad som vanlige og som ganske utbredt i befolkningen og har fått en mer fremtredende plass som forklaring på ulike samfunnsproblemer (Madsen, 2017). Det har skjedd en «psykologisering» av selvforståelsen i vestlige samfunn, og psykologiske forståelser og tenkemåter har blitt utbredt (Rose, 1990). Dette former erfaringer og gir også et repertoar av forståelser i form av diagnoser og typologier som er tilgjengelig for folk i form av selvhjelpslitteratur, internettressurser og andre populariserte kunnskapskilder.

Voldsutøvere sliter, samtidig som vold i parforhold er kjønnnet

Studier av voldsutøvere viser at de er en gruppe som har potensielt traumatiserende erfaringer og relativt stor forekomst av psykiske lidelser. Flere studier finner sammenheng mellom å ha vært utsatt for vold som barn og senere voldsutøvelse (Delsol & Margolin, 2004; Herrenkohl et al., 2004). En studie av 480 norske menn som gikk i behandling for voldsutøvelse ved Alternativ til vold (ATV), fant at 60 prosent av mennene hadde vært utsatt for vold i familien som barn (Askeland et al., 2011), syv av ti oppfylte kriteriene for en eller flere psykiatriske diagnoser (Askeland & Heir, 2014), og det var høy grad av selvmordstanker og -planer (Askeland et al., 2011). Fire former for psykopatologi går igjen i studiene av voldsutøvere: personlighetsforstyrrelser (Dutton, 2006), depresjon (Feldbau-Kohn et al., 1998), posttraumatisk stresslidelse (Rosenbaum & Leisring, 2003) og rusmisbruk (Dalton, 2001; Fals-Stewart, 2003). Motsatt har imidlertid også enkelte studier funnet at voldsutøvere ikke er så syke som forventet (Gondolf, 1999).

Når det gjelder ofrene, rammer volden også skjevt, og noen grupper, som etniske og nasjonale minoriteter, seksuelle minoriteter, personer med rus eller levekårsutfordringer, har høyere risiko for å bli utsatt for vold (Dale et al., 2023; Ørke, 2021; Eriksen, 2020). Det er imidlertid viktig ikke å slutte fra økt risiko på gruppenivå til individnivå (Bjørnholt, 2019). Sammenhengen mellom sosiale risikofaktorer som dårlig økonomi og lav utdanning og voldsutsatthet er heller ikke entydig. Bjelland (2014) fant ut fra en tidligere omfangsstu-

die at kvinner med *høyere* inntekt eller utdanning enn partneren hadde en forhøyet risiko for å bli utsatt for både fysisk og psykisk vold fra partneren, mens både kvinner og menn hadde økt risiko for å oppleve psykisk vold dersom egen inntekt var høyere enn partnerens.

Til tross for at noen grupper er mer utsatt, tilsier likevel omfanget av vold at de fleste som blir utsatt for partnervold, ikke tilhører særlig utsatte grupper: En av ti kvinner rapporterer i den nyeste nasjonale omfangsstudien at de har blitt utsatt for grov partnervold, og en av fem har blitt utsatt for seksuell vold, hvorav en betydelig andel har opplevd det i en nær relasjon (Dale et al., 2023). Vi har ikke tilsvarende representative studier av voldsutøvelse.

Volden rammer kvinner i større grad enn menn, og menn står for størstedelen av volden (Dale et al., 2023; Bjørnholt & Hjemdal, 2018; Bjørnholt & Helseth, 2019a). Det at vold i parforhold er et tydelig kjønnet fenomen, er et viktig argument for at det er nødvendig med et kjønnsperspektiv på vold (Bjørnholt & Helseth, 2019a). Forskning på voldsutøvere viser også at kvinnefiendtlige holdninger er en sentral bestanddel i bagatellisering av egen voldsutøvelse (Hales & Gannon, 2021; Gottzén, 2019; Gadd et al., 2015; Hearn, 1998). En av konsekvensene av volden er at menn får makt og kontroll over kvinnene de er sammen med, og at kvinner begrenses i sin livsutfoldelse (Alsaker et al., 2018). Volden og konsekvensene av volden bidrar dermed til urettferdighet både på et personlig og et samfunnsmessig plan.

Kjønnede dynamikker og emosjonelt overarbeid

I boken *The Time Bind* (1997) lanserte A.R. Hochschild begrepet «det tredje skiftet» som et ekstra lag av emosjonelt arbeid på toppen av det andre skiftet med husarbeid og omsorg i familien, som hun tidligere har beskrevet i boken (med Anne Machung) *The Second Shift* (1989), som kommer i tillegg til lønnsarbeidet – det første skiftet. Et viktig poeng i den første boken var å vise at kvinner ikke oppnådde likestilling gjennom lønnsarbeid ettersom de fortsatt beholdt ansvaret for den ulønnede jobben i familien. Det tredje skiftet beskriver det emosjonelle arbeidet med å vedlikeholde og reparere relasjoner og familieliv i stressede, dobbeltarbeidende tidsklemmefamilier. Til tross for at norske kvinner og menn i større grad deler på omsorg og husarbeid, finner også norsk forskning at kvinner tar et større ansvar for det ulønnede arbeidet i hjemmet og særlig for planlegging og emosjonelt arbeid (se Smeby, 2017). Selv om Hochschilds begreper er utviklet for å beskrive dynamikker i ordinære familier, kan de anvendes for å få fram de kjønnede dynamikkene av ansvar, hensyn og makt i familier som opplever vold fra den ene partneren eller forelderen.

Begrepet emosjonelt arbeid utviklet Hochschild i klassikeren *The Managed Heart* (1983), som viste hvordan følelsesarbeid og regulering av følelser kommersialiseres og utbyttes i omsorgs- og serviceyrker. Følelser er for Hochschild kroppslige reaksjoner sansing, som bearbeides ved hjelp av kulturelle forestillinger om situasjonen og relasjonene. Håndtering av følelsene kan foregå overfladisk ved at vi forstår hva vi burde føle, og later som, «surface acting», men det kan også foregå som ekte skuespill, «deep acting», hvor det ikke lenger bare handler om å overbevise de andre, men også å overbevise seg selv. Det er denne bearbeidelsen på et dypere plan som er kjernen i det emosjonelle arbeidet. Følelsesregler er med på å styre når og hvordan det emosjonelle arbeidet skal gjøres, og når det kan kreves. Det foregår ofte uten at noen legger merke til det.

Hochschild teori om emosjonelt arbeid har også blitt anvendt for å forstå seksuell vold i parforholdet (Tarzia, 2021; Fahs & Swank 2016) og oppbruddsprosesser (Enander, 2010). I forskning på hva som binder voldsutsatte fast i relasjonen, blir det påpekt at det emosjonelle arbeidet den voldsutsatte gjør med å forstå og vise empati med voldsutøverens problemer, bidrar til å gjøre volden usynlig for offeret (Enander, 2010; Enander & Holmberg, 2008) Særlig trekker Enander (2010) fram problemet med at voldsutøveren beskrives og forstås av

voldsutsatte som «den skadede lille gutten», siden barn ikke tillegges i like stor grad ansvar for sine handlinger. Donovan & Hester (2015) anvender begrepet emosjonelt arbeid for å få fram dynamikker i relasjoner med vold i samkjønnede og heteroseksuelle relasjoner. De mener at i alle parrelasjoner utføres et emosjonelt arbeid for å opprettholde relasjonen, og at det etableres parregler basert på samfunnsmessige normer og forventninger. Der det er vold, bygger reglene ensidig på voldsutøverens behov, og brudd på disse kan medføre straff.

Hochschilds poeng er ikke at det er noe galt med emosjonelt arbeid i seg selv. Å bearbeide egne følelser for å kunne tilpasse seg sosiale normer er avgjørende for å leve og overleve i et samfunn. Det er utnyttelsen av det emosjonelle arbeidet som er problemet, hvor det kun er den ene parten i relasjonen som får støtte og hjelp og får bearbejdet følelsene i møte med den andre.

Metode og materiale

Materialet som brukes i denne studien, består av kvalitative intervjuer med 37 personer som har erfaring med vold fra partneren – 28 kvinner og 9 menn. De er dels selvrekruttert gjennom sosiale medier og hjelpetjenester og dels rekruttert blant personer som tidligere har deltatt i NKVTS' omfangsstudie Vold og voldtekt i Norge (Thoresen & Hjemdal, 2014). Informantene fra omfangsstudien ble trukket ut blant alle som hadde svart bekreftende på at de hadde minst én erfaring med hendelser som ble definert som vold fra partneren, og hadde samtykket til å bli kontaktet på nytt (Bjørnholt & Helseth, 2019a; Bredal et al., 2022).

Intervjuene ble tatt opp og transkribert. Vi leste, tolket og systematiserte dem gjennom en abduktiv prosess (Tavory & Timmermanns, 2014), der vi kommenterte og diskuterte hvert intervju nøye og noterte ned det vi fant interessant, parallelt med at vi leste annen forskning og teori. Deretter laget vi korte beskrivelser av hver enkelt informant og kodet beskrivelsene hver enkelt hadde av sine eks partnere (Stapley et al., 2021).

I løpet av denne prosessen identifiserte vi et mønster i materialet – en konstellasjon av voldsutsatt og voldsutøver som vi kaller «ordinær møter ekstraordinær»: der voldsutøverne beskrives som avvikende av de utsatte, mens de fleste intervjudeltakerne selv ut fra vår kategorisering fremstår som ordinære. Disse begrepene er å forstå som idealtyper. Idealtyper er begreper som er utviklet av Max Weber (1922) som et verktøy for å forstå og analysere sosiale fenomener. De er teoretiske tankemodeller (Swedberg, 2014) som er ment å fange inn det vesentlige eller sentrale i fenomener ut fra data. Bo Enroth (1984) kaller dem karikaturer, som er resultat av forskerens «skaparförmågas konstruktion utifrån datamaterialet» (176). Idealtypen er dermed ikke en beskrivelse av alle kvaliteter ved fenomener eller grupper. Den «finnes ikke» i virkeligheten. Til tross for at idealtypene ikke er eksakte beskrivelser av konkrete empiriske kategorier, er de skapt ut fra en systematisk omgang med data. I vårt materiale finner vi at et flertall av intervjuene (23 av i alt 37) passer inn i denne tankefiguren, og det er disse som er grunnlaget for våre analyser. Nedenfor redegjør vi nærmere for utvalget og kriteriene for konstruksjonen av idealtypene og inkludering og ekskludering av konkrete tilfeller i idealtypene.

De 14 som ikke oppfyller inklusjonskriteriene, er utelatt enten fordi den utsatte (også) er marginalisert ($n = 5$), eller at den utsatte ikke nevner særlige problemer hos utøveren ($n = 2$). I disse forholdene kan det likevel være alvorlig vold, som vi viser nærmere senere, der vi beskriver hvordan vi utledet og avgrenset idealtypene. Én gruppe er også utelatt fordi de hendelsene som beskrives, er i et grenseland for hva som er rimelig å regne som vold. Det kan handle om enkelthendelser med mindre alvorlig vold som kan ligge langt tilbake i tid, eller episoder med mindre alvorlig gjensidig vold ($n = 7$). Felles for den siste gruppen er at

de utsatte ikke selv gir uttrykk for at de har levd i et forhold preget av vold. Dette gjelder særlig dem som er rekruttert gjennom omfangsstudien, som ble trukket ut basert på en vid definisjon av partnervold, mens den andre delen av utvalget er selvrekruttert via sosiale medier og gjennom hjelpetjenester. At en del av dem som ble rekruttert gjennom omfangsstudien, ikke hadde erfaringer som det er rimelig å kalle vold, peker mot viktige metodiske spørsmål når det gjelder hvordan man kan definere og måle vold i omfangsstudier. En vid definisjon av vold som bygger på enkelthendelser, har vist seg å medføre overrapportering av vold, og det pågår faglige debatter innen voldsforskningen om definisjoner av vold og konstruksjon av kategorier som best mulig dekker det fenomenet de er ment å måle. For videre metodologiske refleksjoner om definisjoner, omfangsstudier og rekruttering til kvalitative studier, se Bjørnholt og Hjemdal (2018), Bjørnholt og Helseth (2019a) og Bredal et al. (2022).

Tabell 1. Kriterier for å ekskludere informanter fra studien. Antall.

Utsatte er også marginalisert	5
Utsatte tematiserer ikke psykisk helse eller andre problemer hos utøverne.	2
Grenseland for vold	7
Til sammen	14

«Ordinær møter ekstraordinær»-gruppen (n = 23) består av 18 kvinner som er utsatt for vold av mannlige partner, to menn som er utsatt for vold av en kvinnelig partner, en kvinne som ble utsatt for vold i en relasjon med en voksen kvinne, en relasjon mellom to gutter i tenårene og en gutt i tenårene som var sammen med en transperson. Alle er majoritetsnorske.

Gjennom kodingen av informantenes beskrivelser av «ekstraordinære» ekspartnere kom det fram fire ulike typer: diagnoser fra helsepersonell (n = 3), rusproblemer (n = 4), utsattes bruk av psykopatologiske begreper (n = 12) og forskerdefinert, basert på beskrivelser av atferd som forskerne tolket som psykopatologi eller rusproblemer (n = 4). Noen av utøverne passer inn i flere av disse kategoriene, men i tabell 2 er de plassert etter hva som var mest fremtredende i beskrivelsen.

Tabell 2. Ordinær møter ekstraordinær, fordelt på grunnlag.

Diagnoser fra helsepersonell	3
Utsattes bruk av psykopatologiske begreper	12
Rus	4
Forskerdefinert	4
Til sammen	23

I konstruksjonen av idealtypen «ekstraordinær» har vi vektlagt kriteriene psykopatologi, rus eller beskrivelser av avvikende atferd for å rendyrke det vi finner at er en dominerende tendens i materialet, og analysere dynamikken i nettopp slike forhold som passer inn i tankefiguren. Et grensetilfelle som vi valgte å ikke inkludere, kan illustrere hvordan vi har konstruert idealtypen: En kvinne ble utsatt for fysisk, seksuell og reproduktiv vold og måtte i etterkant av bruddet gi fra seg barndomshjemmet til ekspartneren. Hun beskriver en atferd

preget av voldsom aggresjon, sjalusi og kontrollbehov, og sier at hun burde forstått at han ikke var normal. Vi valgte ikke å inkludere dette tilfellet i «ordinær møter ekstraordinær» fordi hun, i motsetning til de som er inkludert, ikke anvendte psykopatologiske betegnelser, ikke nevnte psykisk uhelse eller rus eller beskrev konkret atferd som vi forskere vurderte som avvikende. Men i ettertid ser hun at voldsutøveren «ikke var normal». Dette kan illustrere at voldsutøveren også kan være «ekstraordinær», uten at det er noen definert psykopatologi eller avvik. I materialet som helhet finner vi ingen eksempler på at voldsutøveren «bare» utøver vold, men ellers beskrives som helt vanlig. Siden vold i nære relasjoner ikke er akseptert og straffbart i Norge, kan det å utøve vold mot en kjæreste eller partner i seg selv ses som ekstraordinær atferd. Vi har her valgt å analysere kun de som passer inn i kriteriene for tankefiguren «ordinær møter ekstraordinær», for å rendyrke og spisse dynamikkene i disse relasjonene. Dette utelukker ikke at samme dynamikk også kan finnes i forhold der det «bare» er vold. Figuren «ordinær møter ekstraordinær» kan dermed også ha gyldighet utover det konkrete utvalget. Det kan argumenteres for at det sannsynligvis er mindre tilfeldig hvem som utøver vold, og dermed bryter de sosiale normene, og loven, enn hvem som blir utsatt for vold.

Materialet vi analyserer, er de voldsutsattes beskrivelser av voldsutøveren og forsøk på å forklare og forstå ham/henne. Hva slags data er dette? Ettersom kilden til dataene er den voldsutsattes fortellinger, er dette først og fremst data som gir oss tilgang til de voldsutsattes fortellinger og forståelser av den voldelige partneren. Vi har ikke tilgang til data om voldsutøveren og har derfor ikke grunnlag for å si utover den voldsutsattes fortellinger og forståelser. Disse er ofte et resultat av erfaringer, refleksjon og aktiv kunnskapssøking over lang tid. I denne prosessen har en del av deltakerne oppsøkt kunnskapskilder, herunder forskning på vold og voldsutøvelse. Deres plassering av voldsutøveren skjer dermed innenfor det kunnskaps- og meningsuniverset som er tilgjengelig for dem, og dette kan være mer eller mindre overlappende med forskningen på voldsutøvere. Hvilket grunnlag de ulike deltakerne trekker på i sine beskrivelser av voldsutøveren, varierer. Ved at deltakerne også veksler mellom å observere og teoretisere, kan man også si at de bruker en abduktiv tilnærming i sin prosess med å forstå og mestre voldsutøveren og sin situasjon. Gjennom det menings- skapende og teoretiserende arbeidet som ligger til grunn for deltakernes fortellinger og forklaringer om voldsutøverne, kan de dermed ses som medforskere. De bidrar ikke bare med et råmateriale, men vi som forskere forholder oss også til deres forklaringer og teoretisering som en del av det materialet vi analyserer.

Analyse

I det følgende presenterer vi deltakernes fortellinger om voldelige partnere som på ulike måter beskrives som marginaliserte, psykisk syke, har rusproblemer eller er avvikende på andre måter. Felles for de fleste er at prosessen med å forstå, begrepsfeste og «plassere» den voldelige partneren er en viktig del av fortellingen om forholdet. Fortellingene blir også sentrale for deres selvforståelse, mestring og agens i relasjonen og på vei ut av forholdet. Fortellingene er preget av at det gjøres et emosjonelt arbeid for å forstå, ta hensyn til og håndtere den voldelige partneren.

Først viser vi hvordan vi kommer frem til tankefiguren «ordinær møter ekstraordinær» ut fra materialet, hvordan den voldsutsatte beskriver voldsutøveren som ekstraordinær, og prosessene med å forstå partneren. Deretter beskriver vi hva som skjer i relasjonen: hvordan ansvaret for relasjonen, voldsutøveren, dennes problemer og konsekvensene av voldsutøverens atferd veltes over på den voldsutsatte – og hvordan de håndterer disse belastnin-

gene. Den siste delen viser hvordan det å forstå, søke kunnskap og lære seg å håndtere partneren fører til mestring og kan bidra til frigjøring.

Tankefiguren ekstraordinær møter ordinær

De «ekstraordinære» voldsutøverne som deltakerne forteller om, består som beskrevet i metoddelen av fire typer. Den første er rusmisbrukeren (n = 4), som en kvinne sier: «Og han drakk veldig mye; han drakk sånn to whiskeyflasker i uken pluss masse øl og sånt.» Den andre gruppen er voldsutøvere med diagnoser fra helsevesenet (n = 3), som denne kvinnen beskriver etter at hun først fikk vite om diagnosen gjennom mannens lege: «Han hadde vært til masse utredninger, da, og de hadde konkludert med at han hadde [symptombeskrivelse], og at de trodde at det stammet fra barndommen.» Den tredje gruppen er voldsutøvere som hadde det vanskelig og/eller var vanskelige, men som ikke har kjente diagnoser, der informantene selv finner frem til mulige psykopatologiske forklaringer på handlingene gjennom enten å lese seg opp på ulike diagnoser som personlighetsforstyrrelser, psykopati og narsissisme eller å beskrive voldsutøveren med psykopatologiske betegnelser. (n = 12). Av disse var det både personer som var velfungerende utad, og personer med ulike problemer som helseplager eller problemer på arbeidsmarkedet. Den fjerde og siste kategorien bygger på beskrivelser av konkret oppførsel (n = 4), som vi som forskere har tolket som tegn på psykisk ustabilitet eller rus. Et eksempel er en deltaker som beskriver at partneren hadde plutselige, ukontrollerte gråteanfalle som endte med fysisk vold uten foranledning. Her bruker ikke den voldsutsatte selv psykopatologiske betegnelser, men beskrivelsen av oppførselen gjorde at vi som forskere plasserte denne utøveren i «ekstraordinærtypen».

I motsetning til de «ekstraordinære» voldsutøverne som beskrives i vårt utvalg, er idealtypen «ordinær» konstruert ut fra at det ikke fremkommer noe i intervjuet som tyder på at den utsatte selv har psykiske problemer eller rusproblemer. Det er dynamikken i konstellasjoner av voldsutøvere og utsatte som passer inn i disse to ytterpunktene, som er analysens omdreiningspunkt. I en refleksjon over det hun hadde opplevd i forholdet med en kontrollerende og voldelig partner, sier en jente i begynnelsen av 20-årene: «Jeg er bare en vanlig sportsjente, jeg». Dette utsagnet er et talende uttrykk for kontrasten mellom opplevelsene med denne partneren og det vanlige livet og den vanlige personen hun så seg selv som. Det å bearbeide dette spriket mellom ens normale selv og normale liv, og erfaringene med vold og overgrep, er en viktig del av arbeidet med selvforståelsen og selvrespekten som flere setter ord på. Utsagnet kan ses som en plassering av volden hos den andre og posisjonering av seg selv i normaliteten. Det kan uttrykke motstand mot å bli gjort ansvarlig for det hun var blitt utsatt for: Som «en vanlig sportsjente» hører hun ikke til de «risikogruppene» man vanligvis forbinder med å bli utsatt for vold. Volden er dermed uforskyldt, og underforstått kan selv «en vanlig sportsjente» bli utsatt for vold; det kan ramme hvem som helst. Utsagnet kan også ses som motstand mot å bli plassert og låst fast i offerposisjonen: Selv om hun er blitt utsatt for vold, er hun (fortsett) «en vanlig sportsjente».

Vi finner at idealtypen «ordinær møter ekstraordinær» fanger noe vesentlig i materialet, og kan gi innblikk i dynamikken i relasjonene. For den voldsutsatte blir det å forstå, romme og manøvrere relasjonen til en utøver som på ulike måter bryter med forventningene om normalitet, et hovedelement i deres fortellinger om volden, forholdet og egen identitet og ikke minst hvordan de lyktes med å bryte ut av forholdet og frigjøre seg fra voldsutøveren.

Ensidig tilpasning

Livet med den ekstraordinære partneren er preget av en ensidig tilpasning til voldsutøvers behov. En kvinne forteller at hun måtte være svært oppmerksom når det gjaldt alt som

omhandlet partneren, ellers ble hun anklaget for å bryte ham ned, noe hun knytter til hans følelser: «og igjen tenker jeg at det var denne underlegenheten [...]».

Flere av de kvinnene som beskriver asymmetriske forhold der hun er sosialt og økonomisk bedre stilt enn ham, sier at de bevisst underspiller sine egne prestasjoner, som å la være å fortelle om vellykkede eksamener, lønnsøkning eller andre tegn på suksess. Flere forteller også om praktisk og økonomisk utnyttning. En kvinne forteller om grov seksuell og fysisk vold, samtidig som hun hadde hovedansvaret for to små barn, og måtte gjøre alt det praktiske fordi han ikke ville bevege seg ute blant folk. I tillegg presset og maste han på henne om at hun skulle jobbe mer, som hun sier oppgitt: «Og jeg hadde jo all verdens tid, ikke sant?». En annen kvinne forteller at hun jobbet ekstra for å betale ned hans inkassogjeld. En mann ble utsatt for psykisk og fysisk vold, samtidig som han betalte ned samboerens gjeld og alle regninger. Da han spurte om hun kunne betale tilbake noen av utleggene hans, reagerte hun med en voldsom aggresjon.

Ensidigheten i relasjonen opprettholdes gjennom emosjonelle utbrudd, som raseri eller voldsomme gråteanfall og fysisk vold: «Aldri. Aldri møtt en gutt eller person, omtrent, som har grått så mye som han. Han var veldig, ja, han ble sint, og da kunne det skje forskjellige ting.»

Samtlige av de voldsutsatte er redd for partneren. Flere anvender metaforen «å gå på eggskall», «liste seg rundt» eller «gå på tå» for å beskrive hvordan de tar hensyn til voldsutøverens emosjonelle svingninger, og manøvrere ut fra hans eller hennes ukontrollerte sinne. Det å tilpasse seg hans følelser og foregripe hans reaksjoner blir en viktig mestringsstrategi: «Jeg forsto at jeg måtte passe meg for å si noe som kunne få ham til å føle seg underlegen.» Men det var lettere sagt enn gjort, for selv om hun mente å forstå at hans underlegenhetsfølelse var årsaken til volden, var det umulig å vite hva som kunne utløse hans reaksjoner i den praktiske hverdagen: «Det ble så uforutsigbart; jeg husker spesielt én episode, det var noe han hadde kjøpt feil i butikken. Hvor det klikka helt, og da slo han meg kjempemye med knyttnever.»

Når den ene parten ensidig setter sine behov først, fører det til merarbeid for den andre, som både må romme partnerens følelser og utbrudd, og sørge for at familien skal fungere sånn noenlunde, slik en kvinne beskriver:

Fordi at jeg måtte på en måte kontrollere situasjonen og roe ned, ikke sant. (Å) møte sinne med sinne, det blir jo konflikt, men måtte møte det uten sinne for å roe ned situasjonen og heller på en måte ta kontroll og bite ting i meg, enten fordi ungene, jeg skal snart på arbeid, altså skjønner du? Situasjonen var veldig, veldig tøff.

Det emosjonelle arbeidet beskrives som et skuespill. De spiller en rolle for å tilpasse seg situasjonen de lever i. Det er nok ikke tilfeldig at samtlige informanter som anvender metaforer om skuespill, er mødre; som Bjørnholt (2021) finner, gjør voldsutsatte mødre et omfattende arbeid for å beskytte barnet mot farens vold og konsekvensene av den. Teatermetaforer er også sentrale for Hochschild (1983), som skiller mellom «surface acting» og «deep acting». Flere av de voldsutsatte mødrene får etter hvert et bevisst forhold til sitt eget skuespill, «surface acting», og er klar over at de må spille en rolle for å håndtere eskalerende situasjoner.

En kvinne beskriver hvordan hun i etterkant av at partneren hennes ble psykisk syk, uforutsigbar og voldelig, gjorde en stor innsats for å hjelpe ham. Hun betalte for hans utdanning i utlandet slik at hun fikk ham vekk fra deres felles hjem, organiserte behandling for ham og tok to mastere for å få en god nok jobb til å forsørge familien alene. Partneren fikk senere en alvorlig psykiatrisk diagnose. Hun beskriver situasjonen som svært utford-

rende over tid: «men det kom jo til et punkt der jeg kjente at jeg er så sliten at jeg kan ikke opprettholde dette her [...] skuespillet mer».

En annen forteller om hvordan hun unngikk å dra på konferanser og jobbreiser i frykt for hva som kunne skje om hun lot faren være alene hjemme med sønnen. Hun måtte skjule omsorgen for sønnen for å hindre partnerens raseri:

Den siste tida begynte jo virkelig sånn å liste meg rundt, sånn at ikke han skulle se hva jeg hadde gjort. Hvis jeg hadde gitt [sønnen] ei skive til, for eksempel, enda han hadde sagt at nei, nå var det nok kveldsmat, prøvde jeg å skjule at jeg hadde vært på kjøkkenet, omtrent.

Å skjerme barna mot volden og sørge for en viss form for stabilitet fører til et emosjonelt overarbeid, slik en annen kvinne beskriver det:

Alle mulige måter å omgå at det ble konflikter slik at det ikke det skulle eskalere, eller at barna skulle oppleve eller, ja, så jeg fikk et sånt rollespill hele tiden til å mestre alt, totalt, hele tiden.

Flere av informantene beskriver omsorgsarbeidet de gjør overfor voldsutøveren, som et rollespill, som de gjør i frykt for partnerens reaksjoner. Det er hun som må mestre alt og sette sine egne behov til side. Det er de som har ansvaret for stemningen i familien; det er de «som er den stabile faktoren», som en av dem sier. Når de beskriver handlingene som et skuespill, er det en aktiv og bevisst håndtering, selv om den blir tvunget fram av situasjonen de er i.

Å ta og bli pålagt ansvar

Vi har sett hvordan den voldsutsatte må tilpasse seg, sette egne behov til side og spille en rolle i ulikeverdige forhold der voldsutøverens behov styrer. Dette har i stor grad vært begrunnet i frykt for hva partneren kan komme til å gjøre mot dem eller mot deres felles barn. Den andre dynamikken oppstår ved at den voldsutsatte både tar og blir pålagt et ansvar. Et eksempel på dette er når en kvinne beskriver den første voldshendelsen:

Og da det var første gang han slo meg, og den sitter litt som støpt, akkurat den opplevelsen, for det kom veldig uventa. Jeg så han hadde vondt og alt dette her, men jeg skjønnte ikke at det var mulig. Nei, det er jo noe med at jeg var jo glad i mannen, og det var ikke det, og vi hadde det jo fint sånn oss to.

Det at hun ser at han har det vondt, betoner kjærlighet og en forventning om at de skal ha det fint, gjør det vanskelig å ta innover seg at han skader henne. Ønsket om forstå fungerer her som et hinder til å forstå hva han gjør mot henne og deres relasjon. Vekslingen mellom sjokk og vantro over hva voldsutøveren hadde gjort, og forståelse og omsorg for vedkommende, er et trekk hos flere informanter. En kvinne som ble utsatt for vold av samboeren i et samkjønnet forhold, sa det slik:

Og at hun på en måte, altså jeg tenker, hun hadde problemer med seg selv, som på en måte ble veldig styrende i vårt forhold. Jeg tenker at, jeg tenker at hun har hatt, vet ikke hva jeg skal si, problemer med sin psyke og kanskje selvtillit.

Partnerens vanskelige barndom eller dårlige selvbilde blir en måte å forklare hennes kontrollerende atferd på. Forståelsen av partnerens vanskelige situasjon gjør at de setter egne behov til side og tar ansvar for voldsutøveren ved å bli værende i relasjonen og prøver å hjelpe. Ansvar blir ikke pålagt eksplisitt i disse relasjonene, men blir noe de tar på seg som del av relasjonsdynamikken.

I andre relasjoner blir den voldsutsatte påført ansvar ved at partneren appellerer direkte til dem eller truer med selvmord. En mann forteller at den kvinnelige partneren som utsatte ham for vold, både i starten av forholdet og siden da han ville ut av forholdet, tryglet ham om å bli ved å si: «hjelp meg, hjelp meg, hjelp meg». En kvinne forteller at mannen nesten tok livet av seg da hun sendte inn søknad om separasjon: «Og da var det min sønn som kom først hjem og fant sin far. Han trodde han var død.» Dette ville hun ikke at sønnen skulle oppleve igjen: «Dermed så ble jeg en sånn, en vokter for min mann. Han hadde absolutt ingen grenser, og dette ble en sånn tvangssituasjon.»

Tvangssituasjonen oppstår av en kombinasjon av ansvaret for sønnen og frykt for partneren. I andre tilfeller blir trusselen om selvmord ledsaget av trusler om drap:

Det var første gang han truet med å drepe meg. Så fra da av så prøvde jeg egentlig å avslutte det, men han var veldig, veldig truende. Han skulle drepe meg etter hvert. Men han begynte først med å si at han skulle ta livet av seg selv, da.

De voldsutsatte beskriver to motstridende følelser: ansvar for partneren eller deres felles barn og frykt for partneren. Disse to motstridende følelsene settes på spissen i spørsmålet i trusselen om selvmord. Sucidalitet er et trekk ved voldsutøvere (Askeland et al., 2011), noe som tyder på at dette er en gruppe som sliter, og som trenger helsehjelp. Samtidig er det også kjent at trusler om selvmord anvendes som en del av voldsutøvelsen, og at det er en risiko for at mannlige voldsutøvere begår drap på partneren og eller barna og selvdrap (Vatnar et al., 2022; Dobash & Dobash, 2015; Smith, 2021). Frykten hos de voldsutsatte kan dermed være velbegrunnet.

Selv om de fleste deltakerne føler et ansvar for voldsutøveren, gjelder det ikke alle. Et kjennetegn ved dem som i løpet av relasjonen ikke lenger føler et ansvar, eller som ikke gjør det fra begynnelsen av, er at partneren tilsynelatende er velfungerende, og samtidig svært manipulerende. Mens andre beskriver en prosess der de flytter ansvaret over på den voldelige partneren, er det enkelte som distanserer seg tydelig og ikke tar ansvar for partnerens problemer. En kvinne beskriver eksen sin som en «deep psycho, sosiopat», men hun føler i liten grad ansvar for han: «Jeg, jeg tror at han har veldig problemer med seg sjøl, men jeg har ikke gidde å gått noe inn i det da, fordi det interesserer meg ikke.» Hun uttrykker en distanse mellom seg og partneren og at hans eventuelle problemer ikke er hennes ansvar. Det er altså ikke gitt at det etableres en følelse av ansvar i relasjoner hvor ordinær møter ekstraordinær. Det kan handle om at hun har gått videre, og at dette er hennes holdning i ettertid, men det er et gjennomgående trekk i de fleste intervjuene at den voldsutsatte implisitt eller eksplisitt tok eller ble gitt ansvar for det ekstraordinære i partnerens livssituasjon. Ansvaret inngår i kontroll og utpressing i forholdet, og for de utsatte blir det å håndtere dette en viktig del av volden. Samtidig kan arbeidet med å forstå og tilegne seg kunnskap om voldsutøveren være viktig i prosessen med å frigjøre seg.

Prosesser mot å forstå

Veien mot å plassere voldsutøveren som «ekstraordinær», var ulik. For noen var partnerens problemer åpenbare fra starten. En av de mannlige deltakerne forteller at han tidlig la merke til at kvinnen som senere ble hans kjæreste, ofte ble overstadig beruset. Han la merke til det før de ble kjæresten fordi de vanket på samme utested, og han begynte å følge henne hjem for å beskytte henne. Hennes rusproblem var dermed kjent fra starten. Likevel ble han overrumplet av volden og hennes uberegnelige oppførsel. Andre ble klar over rusproblemet gradvis. En kvinne forteller at det var mye alkohol i starten av forholdet, men hun reagerte

ikke da; begge var unge og studenter, og hun tenkte at det var normalt i denne livsfasen. Først senere forsto hun at han hadde et rusproblem.

Der voldsutøveren hadde psykiske problemer, var det oftest en prosess mot å se og forstå ham og hans atferd og plassere det innen en psykopatologisk forståelse. Flere er gjennom en lang periode med grubling og selvransakelse der de leter etter årsakene til det de oppfatter som relasjonsproblemer hos seg selv. Det varierer hva som gjør at de etter hvert vender oppmerksomheten mot partneren. En kvinne beskriver møtet med en terapeut på familiekontoret som et vendepunkt. Han sa at dette var vold, og ga henne litteratur, og det gjorde at hun kunne plassere årsaken til problemene utenfor seg selv, slutte å ta ansvar for hans atferd, og lese seg opp for å forstå hva som skjedde.

Andre beskriver en voksende mistanke om psykisk sykdom eller personlighetsforstyrrelse. Flere sier at når de tenker tilbake, ser de at det var tegn tidlig i forholdet, som de ikke forsto da det skjedde. Et eksempel er en kvinne som forteller om en hendelse på en togreise tidlig i forholdet, hvor han tullet med at han ikke fikk opp togdøra. Han sto på innsiden og hun på utsiden, og hun ble redd for at toget skulle forlate henne på perrongen. Han lo av at hun ble redd, og åpnet togdøra slik at hun fikk komme inn. Etter bruddet tenker hun på at hun burde forstått allerede da at noe var galt, men på dette tidspunktet tenkte hun at det var hennes egen reaksjon som var feil.

I ett tilfelle der partneren senere fikk en alvorlig psykiatrisk diagnose, skjedde det en plutselig endring hos partneren. Etter fire års samboerskap begynte han å oppføre seg uforutsigbart og hadde sterke emosjonelle utbrudd:

Etter hvert begynte jeg å bli litt redd ham. Jeg hadde vært veldig trygg på ham før, og jeg var trygg på ham da han var deppa og syk, men etter hvert, særlig etter sånne episoder med alkohol hvor han kom hjem og ikke kunne ta vare på seg selv eller noe sånt, da begynte jeg å bli redd.

Mange beskriver at da de begynte å tenke at det kunne være noe galt, begynte de å søke etter kunnskap, blant annet på nettet og ved å lese seg opp. Et eksempel er en kvinne som etter å ha fått vite en omtrentlig diagnose av legen, søkte på nettet:

Altså, det jeg gjorde, det var at jeg begynte å google det legen hadde sagt. Og så begynte jeg å få opp forskjellige treff på internett og begynte å lese bøker: *Walking on egg shells*. For jeg begynte å lese om personlighetsforstyrrelser og begynte å tenke at han kunne ha det. Og, ja, hva gjør jeg med det? [latter].

Hun søker etter kunnskap for å forstå og finner beskrivelser som samsvarer med hans oppførsel, og passer med personlighetsforstyrrelser. Dette går igjen i flere av intervjuene. En del har også funnet fora på nettet der de har møtt andre med liknende opplevelser. Felles for mange av dem er at kunnskap og begreper gjør det mulig å plassere og forstå voldsutøveren som psykisk syk eller avvikende på andre måter, og dermed se problemet som et problem med ham.

Ikke alle har bearbeidet eller kommet frem til en forståelse av hva som skjedde, og av den voldelige partneren. Det er også noen som selv i etterkant av bruddet har problemer med å forstå hva som har skjedd med dem. Noen beskriver det som et sjokk de fortsatt ikke helt klarer å begripe. De som ikke har vært gjennom en prosess med å forsøke å forstå den voldelige partneren, har i mindre grad en avsluttet fortelling om forholdet og partneren.

Kunnskap og emosjonelt arbeid som ledd i frigjøring

Vi har sett at mange nedlegger et stort arbeid i å forstå den voldsutøvende partneren og seg selv i relasjonen. De tilpasser seg hans behov og slutter å gjøre ting som de tenker kan føre

til utbrudd. Dette utgjør et betydelig arbeid. Samtidig forteller flere at kunnskap og innsikt i hvordan partneren fungerer, ga dem redskaper for å distansere seg og plassere ansvaret hos ham, og ikke lenger lete etter problemene hos seg selv. Å forstå betyr dermed ikke å tilgi eller underordne seg.

Flere forteller at når de hadde fått plassert og forklart partneren og hans væremåter, ga det dem en analytisk distanse som gjorde at de i større grad kunne observere partneren og hans handlinger uten selv å bli berørt eller trukket inn i det:

Inne i forholdet så var det akkurat som om jeg tok et skritt tilbake. Jeg begynte å observere ting på en annen måte. Når var han sint: hvem, hva, hvordan var han når det var andre til stede, når vi hadde besøk? Hva var det som utløste det? Egentlig så var det som om jeg begynte med et sånt lite forskningsprosjekt selv.

Flere beskriver at denne kunnskapen fører til at de klarer å handle:

Jeg tror ikke til da, jeg hadde jo likevel tenkt at han var håpløs og umulig, men ikke syk. Jeg har lest noen bøker om psykopati, og jeg bare så at herregud, det er jo, her er det jo ting som slett ikke er som det skal være. Og så tok jeg kontakt med krisesenteret, og de henviste meg til en advokat, og han foreslo at jeg tok kontakt med voldskoordinator, og så gjorde jeg det, og så var jeg på sånne kurs som de holder. Og der også så jeg mønstrene igjen.

En annen forteller at etter å ha fått vite at han har en lang historie i helsevesenet, og lest seg opp, konfronterte hun mannen: «Jeg dro hjem fra jobb og så sa jeg til han 'Hvilken diagnose har du egentlig?'»

Kunnskapen de skaffet seg, bidro til at de kunne innta en kjøligere og mer distansert rolle i relasjonen, observere og reflektere. Denne analytiske distansen gjorde at de ikke bare fikk forklaring på partnerens atferd, men det ga også en klarhet og ro som gjorde det mulig å handle og ta initiativ til endring.

Flere bruker kunnskapen de har opparbeidet og den forståelsen det har gitt dem for hvem utøveren er, og hvordan han fungerer, strategisk som ledd i prosessen med å løsrive seg og komme bort. En leser og lærer hvordan hun skal håndtere ham: «og så leste jeg litt på hvordan man skulle møte en psykopat, hvordan jeg skulle håndtere det. Og jeg la også merke til når jeg gjorde det, så skjedde også det som stod skrevet».

Det å plassere ham og hans handlinger gjør ham gjenkjennelig og begripelig, og hun bruker kunnskapen om hvordan man kan møte personer med denne personlighetsforstyrrelsen, i sin samhandling med ham og opplever at han reagerer slik man kan forvente ut fra diagnosen. Dette bidrar til at hun mentalt og følelsesmessig kan distansere seg fra ham slik at hun kan fokusere på å håndtere ham i stedet for å bli fanget av sine egne reaksjoner: «Jeg hadde ikke følelser for ham lenger, jeg var bare fortvilt over at jeg følte at jeg stod der med et digert, farlig, et kjempestort, farlig barn ovenfor meg.» Ved å snakke til ham som dette «kjempestore og farlige barnet» klarte hun både å roe ned en akutt farlig situasjon og etter hvert komme seg bort og ut av forholdet.

To av kvinnene spilte bevisst på partnerens selvopptatthet ved å fremstille seg selv som dårlige kjæresten og si at han fortjente bedre, for å komme seg ut av relasjonen. Her gir psykoedukasjon dem en «oppskrift» på partneren, slik at de kan forholde seg strategisk, spille opp til partnerens særegenhet og forutsi reaksjonene. Dette gir kontroll og verktøy til å komme ut. En kvinne konfronterte mannen med en båndopptaker i lomma, slik at hun kunne få dokumentert volden og truslene. Opptakene anvender hun når hun anmelder han for vold.

Flere forteller at det å forstå både ham og seg selv har gitt dem mulighet for å ta grep og forsone seg med sitt eget liv.

Og, det er en (ler litt) sånn rar ting, vet du, jeg har jo feltnotater fra meg selv, fra dette her. Det tror jeg og har vært en fin ting, å samle og sortere litt. Samtidig så gjør det jo at man, jeg får litt sånn en avstand til det, en rolledistanse. For jeg skjønner enda ikke helt åssen jeg kunne være så teit, men jeg mener samtidig at jeg hadde en god plan, til sist, og den virket; jeg kom meg vekk.

Det å bearbeide sin egen selvforståelse og ta eierskap til fortellingen er et viktig element i det emosjonelle etterarbeidet. Det å delta i forskningsintervjuet kan også inngå i et slikt bevisst etterarbeid (Bredal et al., 2022).

Diskusjon

I det følgende diskuterer vi funnene med utgangspunkt i Hochschilds begreper – det tredje skiftet og emosjonelt arbeid – og annen empirisk forskning om vold som bygger på eller er inspirert av hennes teorier. I relasjoner der den ene partneren sliter, øker belastningene både når det gjelder det praktiske arbeidet i familien og det emosjonelle arbeidet, og denne skjevfordelingen blir ekstrem i relasjoner med vold. Særlig blir dette tydelig i relasjoner med felles barn (Bjørnholt, 2021). For en del vil det emosjonelle ekstraarbeidet som livet med voldsutøveren krever, det praktiske merarbeidet i familien og for en del også hovedansvaret for lønnsarbeidet, gi en ekstrem kumulativ belastning.

Forståelse er tveegget

Det emosjonelle arbeidet med å forstå voldsutøveren er tveegget. På den ene siden utgjør dette en betydelig merbelastning og et ekstraarbeid i relasjonen. Voldsutøverens diagnoser, rusmisbruk eller vanskelige oppvekst kan føre til at den voldsutsatte tar et ansvar, og vi finner også eksempler på dette i vårt materiale, hvor forståelse for partnerens vanskelige situasjon utsetter bruddet. Vi ser imidlertid også at det å skaffe seg kunnskap og «plassere» partneren som syk eller avvikende kan være en kilde til frigjøring og handling. Vi konkluderer dermed motsatt av andre, som Enander (2010) som hevder at det å se på partneren som «en liten skadet gutt» hindrer at voldsutøveren blir ansvarliggjort, finner vi at det kan være til hjelp. For en av deltakerne i denne studien blir det å se og behandle den voldelige partneren som et «farlig barn» et verktøy for å håndtere ham og manøvrere seg ut av en farlig situasjon og ut av relasjonen.

Siden voldsutøverens problemer kan anvendes som del av voldsutøvelsen, har det vært sentralt for forskere innen en feministisk forståelsesramme å påpeke voldsutøverens maktmisbruk i relasjonen. Ifølge en slik logikk vil det å fokusere for mye på voldsutøverens problemer skygge over de voldsutsattes situasjon og føre til at voldsutøveren ikke i tilstrekkelig grad blir holdt ansvarlig. I den psykososiale oppfølgingen og behandlingen av voldsutøvere har det også vært en tilbakevendende diskusjon om i hvilken grad behandlingen skal handle om voldsutøvernes egne problemer, eller om det å ta ansvar for volden skal være hovedfokus (Askeland, 2015; Lømo, 2018).

Når Enander (2011) beskriver det emosjonelle arbeidet voldsutsatte gjør for å plassere ansvaret hos voldsutøveren, herunder å slutte å søke svar i hans vanskelige barndom, uttrykker hun også implisitt en skepsis til å forstå og forklare volden innenfor en psykopatologisk ramme. Når Donovan og Hester (2015, s. 151–152) beskriver voldsutøverens sårbarhet og behov som «perceived», er det for å vise hvordan voldsutøveren anvender seg av

og utnytter den voldsutsattes omsorg og empati. Ut fra de voldsutsattes beskrivelser er det imidlertid mye som tyder på at de «ekstraordinære» voldsutøvernes utfordringer er reelle. De har diagnoser, sliter med rus eller psykiske problemer. Dette anvendes som en del av voldsutøvelsen, men er ikke nødvendigvis bevisst manipulering. Med utgangspunkt i tankefiguren «ordinær møter ekstraordinær» tar vi voldsutøverens problemer på alvor, samtidig som vi undersøker hvilke konsekvenser det får for den utsatte å både være voldsutsatt, omsorgsgiver og pårørende.

Vi ser at mange strekker seg svært langt i kjærlighetens navn for å forstå, romme partnerens følelser og smerte og ivareta den andres behov. Den utsatte ser partneren som syk eller tilskriver hans atferd rusproblemer, dårlig oppvekst, rasisme eller andre forhold som han er offer for. Det at de utsatte forstrekker seg, ser vi som en del av kjønnede forventninger til hva man skal yte og hva man skal tåle i parforholdet, og tilsvarende lave forventninger til hva man selv kan forvente å få. I det materialet vi har analysert, ser vi at det skjer noe med dynamikken i denne typen forhold som gjør at den voldsutsatte strekker seg langt for å imøtekomme voldsutøverens behov. Det gjelder både for de voldsutsatte kvinnene og enkelte menn. Når vi likevel argumenterer for at dette også er kjønnet, er det ut fra at vold som fenomen er kjønnet. Det er langt flere kvinner enn menn som lever i forhold preget av vold, (Bjørnholt & Hjemdal, 2018), samt at kvinner og menn har og møter ulike forventninger i parforholdet og kjærligheten. I tråd med forskning som viser at menn som blir alvorlig syke, får mer støtte fra sine partnere enn kvinner som blir syke (Lilleaas & Fivel, 2011), kan det at de voldsutsatte ser på voldsutøverne som syke, få ulike konsekvenser for kvinner og menn.

Voldsutøverens makt

Arlie Hochschild mener at emosjonelt arbeid avslører følelsesregler som ligger implisitt og eksplisitt i de sosiale normene, og det er også her den samfunnsmessige maktanalysen ligger. Feministiske analyser av kjærlighet, omsorg og ansvar bidrar til å forstå hvordan slike følelsesregler kommer til uttrykk. Her vil vi vise til Martha Fineman (1995, 2004, 2017), som har brukt begrepene direkte avhengighet og avledet avhengighet for å beskrive den situasjonen som oppstår for den som tar omsorg for personer som er direkte avhengig av omsorgen. Dette begrepsparet er særlig godt til å forklare dynamikkene i «ordinær møter ekstraordinær»-forholdene. Alle mennesker vil være avhengig av og ha behov for at noen ivaretar deres behov, i perioder av livet, som små barn og som følge av sykdom, funksjonshemming eller alder. Denne avhengigheten krever at noen gir omsorg og tar ansvar. Den som tar dette ansvaret, kommer selv i en situasjon av avledet avhengighet, hevder Fineman. Siden den andres velvære og i ytterste konsekvens overlevelse er avhengig av omsorgsarbeidet, blir det vanskelig eller nærmest umulig å avslutte forholdet. Den situasjonen voldsutsatte befinner seg i, der de tar eller blir pålagt ansvar for voldsutøveren og dennes problemer, kan ses som en slik situasjon av avledet avhengighet. De er både omsorgspersoner og pårørende. Som pårørende kan de også bli pålagt ansvar for voldsutøveren av samfunnets institusjoner, slik Bjørnholt (2019) beskriver i sin analyse av et case fra det samme materialet som denne artikkelen bygger på.

Graden av avhengighet og begrensninger for omsorgsgiveren vil avhenge av hvilke samfunnsmessige ressurser og støtte som er tilgjengelige. I en eventuell bruddprosess vil hensynet til og omsorgen for den voldelige partneren og konsekvensene for eventuelle barn skape et emosjonelt dilemma. Hensynet til både den voldsutøvende partneren og barna er viktig for hvordan de voldsutsatte kvinnene manøvrerer i hverdagen, både i parforholdet og etter et brudd (Bjørnholt, 2021; Bang-Olsen et al., 2022). Samtidig kan kunnskap om psykopato-

logi og analytisk tenkning være en ressurs som fører til at avhengigheten blir mindre. Tankefiguren ordinær–ekstraordinær fungerer både i denne teksten og i de utsattes menings- skapende prosesser som en måte å plassere ansvaret hos voldsutøveren i stedet for hos den voldsutsatte – det som kalles attribuering i psykologisk terminologi. Slik voldsutøveren og ansvaret for volden kan plasseres utenfor den utsatte selv, kan dermed også til en viss grad ansvaret for hans problemer plasseres i psykisk helsevern.

Institusjonelle ressurser bidrar også til å gjøre det mulig å forlate relasjonen. Den norske velferdsstaten, herunder hjelpeapparatet for voldsutsatte og voldsutøveren, representerer viktige ressurser som kan lette omsorgsgiveres situasjon. Men mangelfull hjelp og utfor- mingen av institusjoner, rettslige reguleringer og forestillinger kan også bidra til å forverre situasjonen for den voldsutsatte. Et eksempel på en institusjonell barriere er at de voldsut- satte mødrenes forståelse av voldsutøveren som en person med alvorlige problemer og manglende evne til å ta vare på både seg selv og andre ikke nødvendigvis får noen conse- kvenser i møte med hjelpeapparatet og rettsvesenet når det skal avtales omsorgsordning for barna etter samlivsbrudd.

Konklusjon

I denne artikkelen setter vi søkelyset på psykopatologi og marginalisering i voldsutsattes fortellinger om voldsutøvende partnere og betydningen dette tillegges av de voldsutsatte. I tråd med forskningslitteraturen finner vi at de voldsutsatte beskriver voldsutøverne som en gruppe som sliter på ulike måter. Det betyr ikke at vi forstår vold som et marginalt fenomen i samfunnet. Tvert om: Samtidig som de individuelle voldsutøverne avviker fra aksepterte normalitetsnormer i samfunnet, beskriver vi dynamikken i forhold der det er vold som del av kjønnede mønstre av makt, omsorg og kjærlighet. Vi viser også at det å sette seg inn i og tilpasse seg voldsutøverens atferd og problemer både kan være del av det emosjonelle ekstraarbeidet i en relasjon med vold og en nøkkel til frigjøring for den enkelte, samtidig som det inngår i kjønnede mønstre av makt, omsorg og kjærlighet.

Å holde disse perspektivene sammen er vanskelig. Enten blir volden forklart med indi- viduell psykopatologi og uten en analyse av kjønn og makt ettersom det bare er «(p)syke avvikere» som utøver vold, eller så blir psykopatologi bare et påskudd eller en unnskyldning fordi volden først og fremst er et uttrykk for kjønnede mønstre av over- og underordning. Dette bidraget viser betydningen av å holde disse perspektivene sammen.

Dette kan bidra til økt forståelse for de belastningene og utfordringene som voldsutsatte står i både som offer for volden og som pårørende. Særlig vil en slik innsikt ha betydning for samfunnets forståelse og håndtering av konflikter om foreldreansvar og samvær etter sam- livsbrudd i relasjoner med vold. Anerkjennelse og kunnskap om voldens konsekvenser kan bidra til bedre hjelp til voldsutsatte og voldsutøvere.

Om artikkelen

Arbeidet med artikkelen er finansiert av Justis og beredskapsdepartementet som del av pro- sjektet Vold i parforhold, kjønn, likestilling og makt, innen forskningsprogrammene Vold i nære relasjoner 2014-2019 og 2019-24. Vi er takknemlige for grundige kommentarer på et tidligere utkast fra Else-Marie Augusti, Yngvil Grøvdal og innspill fra andre kolleger. Vi tak- ker også fagfeller og, ikke minst, redaksjonen, for god hjelp som har bidratt til viktige for- bedringer av teksten.

Referanser

- Alsaker, K., Moen, B.E., Morken, T. & Baste, V. (2018). Intimate partner violence associated with low quality of life: A cross-sectional study. *BMC Women's Health*, 18(1), 1–7. <https://doi.org/10.1186/s12905-018-0566-y>
- Askeland, I.R., Evang, A. & Heir, T. (2011). Association of violence against partner and former victim experiences: A sample of clients voluntarily attending therapy. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(6), 1095–1110. <https://doi.org/10.1177/0886260510368152>
- Askeland, I.R. & Heir, T. (2014). Psychiatric disorders among men voluntarily in treatment for violent behavior: A cross-sectional study. *BMJ Open*, 4(4). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2013-004485>
- Askeland, I.R. (2015). *Men voluntarily in treatment for violent behavior against a female partner: Who are they? Violent behavior, childhood exposure to violence, mental health and treatment dropout*. Doctoral dissertation, Psychological Institute, University of Oslo.
- Bang-Olsen, I., Bjørnholt, M., Hauge, M.I. & Kiamanesh, P. (2022). Voldsutsatte kvinners oppbruddsprosesser. *Fokus på familien*, 50(3), 234–252. <https://doi.org/10.18261/fokus.50.3.5>
- Bjelland, H.F. (2014). En voldsom maktbalanse?: En studie av relativ makt og forekomst av partnervold. *Sosiologisk Tidsskrift*, 22(1), 51–74. doi.org/10.18261/ISSN1504-2928-2014-01-04
- Bjørnholt, M. (2019). The social dynamics of revictimization and intimate partner violence: an embodied, gendered, institutional and life course perspective. *Nordic Journal of Criminology*, 20(1), 90–110. <https://doi.org/10.1080/14043858.2019.1568103>
- Bjørnholt, M. (2020). Vold, kjærlighet og makt i likestillingslandet. I A. Bredal, H. Eggebø & A. Eriksen (Red.) *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (s. 31-46). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch2>
- Bjørnholt, M. (2021). I skyggen av likestillingen–voldsutsatte mødre i Norge. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 5(6), 1–18. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2021-06-04>
- Bjørnholt, M. & Helseth, H. (2019a). *Vold i parforhold – kjønn, likestilling og makt*. (Rapport 2/2019). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Bjørnholt, M. & Helseth, H. (2019b). «Jeg ville jo si nei»–seksuell vold i parforhold. I K. Skjørten, Bakketeig, E., Bjørnholt, M. & Mossige, S. (red.), *Vold i nære relasjoner: Forståelser, konsekvenser og tiltak* (s. 86–104). <https://doi.org/10.18261/9788215032320-2019-05>
- Bjørnholt, M. & Hjemdal, O.K. (2018). Measuring violence, mainstreaming gender; does adding harm make a difference? *Journal of Gender-Based Violence*, 2(3), 465–479. <https://doi.org/10.1332/239868018X15366982109807>
- Bredal, A., Stefansen, K. & Bjørnholt, M. (2022). Why do people participate in research interviews? Participant orientations and ethical contracts in interviews with victims of interpersonal violence. *Qualitative Research*, 14687941221138409. <https://doi.org/10.1177/14687941221138409>
- Dale, M.T.G., Aakvaag, H.F., Strøm, I.F., Augusti, E.M. & Skauge, A.D. (2023). *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 1).
- Danielsen, H. (2014). *Da det personlige ble politisk. Den nye kvinne- og mannsbevegelsen på 1970-tallet*. Spartacus forlag.
- Dalton, B. (2001). Batterer characteristics and treatment completion. *Journal of Interpersonal Violence*, 16, 1223–1238. <https://doi.org/10.1177/088626001016001012>
- Delsol, C. & Margolin, G. (2004). The role of family-of-origin violence in men's marital violence perpetration. *Clinical Psychology Review*, 24(1), 99–122. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2003.12.00>
- Dobash, R.E. & Dobash, R. (1979). *Violence against wives: A case against the patriarchy*. Free Press.
- Dobash, R.E. & Dobash, R.P. (2015). *When men murder women*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199914784.001.0001>
- Donovan, C. & Hester, M. (2015). *Domestic Violence and Sexuality: What's love got to do with it*. Policy Press.
- Dutton, D.G. (2006). *Rethinking domestic violence*. UBC Press.
- Enander, V. (2011). Leaving Jekyll and Hyde: Emotion work in the context of intimate partner violence. *Feminism & Psychology*, 21(1), 29–48. <https://doi.org/10.1177/0959353510384831>

- Enander, V. (2010). Jekyll and Hyde or “Who is this Guy?” Battered women’s interpretations of their abusive partners as a mirror of opposite discourses. *Women’s Studies International Forum*, 33(2), 81–90. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2009.09.009>
- Enander, V. & Holmberg, C. (2008). Why Does She Leave? The Leaving Process(es) of Battered Women. *Health Care for Women International*, 29(3), 200–226. <https://doi.org/10.1080/07399330801913802>
- Enroth, B. (1984). *Hur mäter man vackert? Grundbok i kvalitativ metod*. Graphic.
- Eriksen, A.M.A (2020). Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer. I A. Bredal, H. Eggebø & A. Eriksen (red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (s. 127–144). Cappelen Damm Akademisk.
- Fahs, B. & Swank, E. (2016). The other third shift? Women’s emotion work in their sexual relationship. *Feminist Formations*, 28(3), 46–49. <https://doi.org/10.1353/ff.2016.0043>
- Fals-Stewart, W. (2003). The Occurrence of Partner Physical Aggression on Days of Alcohol Consumption. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(1), 41–52. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.71.1.41>
- Feldbau-Kohn, S., Heyman, R.E. & O’Leary, K. (1998). Major depressive disorder and depressive symptomatology as predictors of husband to wife physical aggression. *Violence & Victims*, 13, 347–360.
- Fineman, M. A. (2017). Vulnerability and inevitable inequality. *Oslo Law Review*, 1(03), 133–149. <https://doi.org/10.18261/issn.2387-3299-2017-03-02>
- Fineman, M. (2004). *The autonomy myth. A theory of dependency*. The New Press.
- Fineman, M. A. (1995). Masking dependency: The political role of family rhetoric. *Virginia Law Review*, 81(8), 2181–2215.
- Gadd, D., Fox, C.L., Corr, M., Alger, S. & Butler, I. (2015). *Young Men and Domestic Abuse*. Routledge.
- Gelles, R.J. (1980). Violence in the family: A review of research in the seventies. *Journal of Marriage and the Family*, 873–885.
- Gondolf, E.W. (1999). MCMI-III results for batterer program participants in four cities: Less “pathological” than expected. *Journal of Family Violence*, 14(1), 1–17.
- Gottzén, L. (2019). Chafing masculinity: Heterosexual violence and young men’s shame. *Feminism & Psychology*, 29(2), 286–302. <https://doi.org/10.1177/0959353518776341>
- Halsaa, B. (2013). Muligheter for mobilisering: stat og kvinnebevegelse. I C. Thun & B. Bråten (red.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 51–85). Akademika forlag.
- Htun, M. & Weldon, S. L. (2012). The civic origins of progressive policy change: Combating violence against women in global perspective, 1975–2005. *American Political Science Review*, 106(3), 548–569.
- Hales, T.S. & Gannon, T.A. (2021). Understanding Sexual Aggression in UK Male University Students: An Empirical Assessment of Prevalence and Psychological Risk Factors. *Sexual Abuse*. <https://doi.org/10.1177/10790632211051682>
- Hearn, J. (1998). *The violences of men: How men talk about and how agencies respond to men's violence to women*. Sage Publications Ltd.
- Herrenkohl, T.I., Maser, W.A., Kosterman, R., Lengua, L.J. & Hawkins, J.D. (2004). Pathways from physical childhood abuse to partner violence in young adulthood. *Violence and Victims*, 19(2), 123–136. <https://doi.org/10.1891/vivi.19.2.123.64099>.
- Hochschild, A.R. (1997). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan/Holt.
- Hochschild, A.R. (1989). *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. Viking Penguin.
- Hochschild, A.R. (1983). *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*. The University of California Press.
- Lilleaas, U. B., & Fivel, P. I. (2011). For mye av det gode? Kvinners involvering i menns helse og sykdom. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 35(4), 310–326.
- Lømo, B. (2018). *Alliance formation and change in psychotherapy with men perpetrating violence against their female partners*. Doktorgradsavhandling, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Madsen, O.J. (2017). *Den terapeutiske kultur*. Universitetsforlaget.
- Rose, N. (1990). *Governing the Soul: Technologies of Human Subjectivity*. Routledge.

- Rosenbaum, A., & Leisring, P. A. (2003). Beyond power and control: Towards an understanding of partner abusive men. *Journal of Comparative Family Studies*, 34(1), 7-22.
- Schultz, L.G. (1960). The wife assaulter. *Journal of Social Therapy*, 6(2), 103-111.
- Skjørten, K., Bakketeig, E., Bjørnholt, M. & Mossige, S. (2019). Vold i nære relasjoner – et felt i bevegelse. I K. Skjørten, Bakketeig, E., Bjørnholt, M. & Mossige, S. (red.), *Vold i nære relasjoner: Forståelser, konsekvenser og tiltak* (s. 13-29). Universitetsforlaget.
- Smeby, K.W. (2017). *Likestilling i det tredje skiftet? Heltidsarbeidende småbarnsforeldres praktisering av familieansvar etter 10 uker med fedrekvote*. Doktorgradsavhandling, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU.
- Smith, Jane Monckton. *In control: Dangerous relationships and how they end in murder*. Bloomsbury Publishing, 2021.
- Snell, J.E., Rosenwald, R.J. & Robey, A. (1964). The wifebeater's wife: A study of family interaction. *Archives of general psychiatry*, 11(2), 107-112.
- Stapley, E., O'Keeffe, S. & Midgley, N. (2021). *Essentials of ideal-type analysis: A qualitative approach to constructing typologies*. American Psychological Association.
- Swedberg, R. (2014). *The Art of Social Theory*. Princeton University Press.
- Tarzia, L. (2021). Women's Emotion Work in the Context of Intimate Partner Sexual Violence. *Journal of Family Violence*, 36, 493-501. <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00204-x>
- Tavory, I. & Timmermans, S (2014). *Abductive analysis – theorizing qualitative research*. The University of Chicago Press.
- Thoresen, S. & Hjemdal, O.K. (red.) (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Vatnar, S.K.B, Friestad, C. & Bjørkly, S. (2022). *Journal of Interpersonal Violence*, 37(23-24). <https://doi.org/10.1177/08862605211063508>
- Weber, M. (1922). *Economy and society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press.
- Ørke, E.C. (2021). *Risk for Revictimization of Intimate Partner Violence by Multiple Partners. A Case Control Study*. Doktorgradsavhandling, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.